

КАРАКТЕРИСТИКЕ И ИЗАЗОВИ СТАРЕЊА СТАНОВНИШТВА НОВОГ САДА¹

FEATURES AND CHALLENGES OF POPULATION AGEING IN NOVI SAD

Даниела Арсеновић*, Бранислав С. Ђурђевић*

Примљено: 10.09.2012. | Прихваћено: 17.10.2012.

РЕЗИМЕ: Година 2012. у Европи проглашена је за годину активног старења, са циљем да се истакне проблем старења становништва али у исто време и суочи са овим демографским проблемом, уз предлог мера за збрињавање старих лица и активан живот након одласка у пензију. У раду је анализирана старосна структура становништва општине Нови Сад дате су пројекције за контингент старог (65+) и остарелог становништва (80+) са циљем да се укаже на оптерећеност младог и становништва радно способног узраста. Старосна структура становништва општине Нови Сад је приказана преко удела старог и остарелог становништва, коефицијента оптерећености, просечне старости становништва и индекса старења. Смањење контингента младог становништва, слабљење квалитета контингента радно способног становништва и повећање старог и остарелог становништва ствара притисак на економску и социјалну одрживост и одрживост пензионог система.

Кључне речи: старење становништва, индекс старости, коефицијент оптерећености, Нови Сад

ABSTRACT: The EU has declared 2012 as the European Year for Active Ageing and Solidarity between Generations. This aims to serve as a framework for raising awareness about population ageing and identifying policy for long-term care for old people and promote active ageing after retirement. This article presents main indicators of population ageing in City of Novi Sad. Main indicators used in this paper are: proportion of old people and "older old" people, old-age dependency ratio, average age and population

¹ Рад представља део истраживања на пројекту Матице српске „Насеља и становништво Војводине“.

* Даниела Арсеновић, асистент; др Бранислав Ђурђевић, редовни професор; Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад

index. Decreasing of young population and pressure on people who keeps the economy, is going down and economy and pension system becomes unsustainable.

Key words: *population ageing, population index, old-age dependency ratio, Novi Sad*

УВОД

Старење становништва као демографски процес представља једно од најважнијих социјалних и политичких питања друштава у свим развијеним земљама. Политика старења данас више није само изолован вид политичког реаговања друштва на подручју социјалне сигурности и социјалне заштите (Козарчанин, 2005). Континуирано повећање удела старог становништва са једне стране може имати потенцијални утицај на економски развој, а са друге стране може бити показатељ способности држава суочених са овим демографским изазовом да обезбеде адекватну здравствену и социјалну заштиту најстаријег дела популације. Удео становништва старог 65 и више година у свету је висок, а према постојећим пројекцијама предвиђа се још бржи пораст становништва ове старосне доби. Према прогнозама Уједињених нација до 2050. године, удео старог у укупном становништву могао би износити око 25% (United Nations, 2010). Препознавање значаја овог демографског феномена довело је до организованог деловања готово свих држава света и то пре свега у оквиру Уједињених нација.

Са проблемом интензивног вишедеценијског старења становништва суочена је и Србија, која у популационом смислу припада државама са најстаријим становништвом у Европи. Просечна старост становништва Србије, према процени Републичког завода за статистику за 2010. износи 41,4 године. Процес старења становништва присутан је у нашој земљи још од шездесетих година 20. века, али је нарочито интензиван у задње две деценије 20. века (Никитовић, 2006) и првој деценији 21. века. Од 165 општина у Централној Србији и Војводини, демографски посматрано, чак 161 општина је стара (Рашевић, 2010).

Анализом старосне структуре на примеру мање територијалне јединице врло јасно се може указати на динамику процеса старења становништва. У раду су анализирани основни демографски индикатори старења становништва у општини Нови Сад за период између 1961. и 2009. године, а такође су дате и пројекције контингента старог (65+) и остарелог становништва (80+). Основни извор података за период од 1961. до 2002. године су пописи становништва, док су за 2009. подаци преузети из регистра становништва у Новом Саду.

Општина Нови Сад има 16 насеља, од којих је највеће градско насеље Нови Сад. Према подацима регистра становништва 2009. године у општини Нови Сад је живело 367.887 становника, док је у самом граду живело 252.675 становника.

Од почетка 20. века општина је бележила континуирани раст становништва. До почетка 21. века популационом расту општине допринос су давали и природни прираштај и миграције становништва. У првим годинама 21. века природни прираштај је бележио негативне вредности, и поред тога што је у самом граду и неким приградским насељима он био позитиван, тако да се пораст становништва

задњих година може приписати механичком кретању становништва, односно досељавањима. Највећи број досељеног становништва је у Новом Саду, што се могло и претпоставити ако се има у виду да је град Нови Сад привредни, универзитетски и административни центар Војводине. Поред Новог Сада, пораст броја становника имала су и остала насеља у општини, али је у првој деценији 21. века природни прираштај у већини насеља низак и негативан, па уколико се такав тренд настави у наредним годинама, неизбежно ће доћи до стагнације, а у неким насељима и смањења броја становника.

ИНДИКАТОРИ ДЕМОГРАФСKE СТАРОСТИ

Структура становништва према старости утиче на низ демографских процеса, јер су поједине старосне групе носиоци неких старосних процеса и карактеристика. Тако, на пример, млађе средовечно становништво обавља репродукцију популације, док средовечно становништво обавља све привредне и услужне активности, а старо становништво није способно за рад и значајан део представља издржавану категорију.

Старосна структура становништва резултат је дугорочног деловања наталитета, морталитета и миграција. Пад стопе наталитета је један од основних узрока процеса старења, док са друге стране делује повећање очекиваног трајања живота. Пад наталитета утиче најпре на смањење контингента младог становништва, што потом узрокује смањење радно способног и фертилног контингента, а због повећања очекиваног трајања живота, долази до повећања контингента старог становништва.

Према подацима из 2009. године удео старог становништва, односно становништва старог 65 и више година у општини повећан је у односу на стање 1991. године за 67%. Сличном динамиком се повећавао и удео остарелог становништва, односно становништва старог 80 и више година. На основу података приказаних у табели 1 јасно се уочава темпо увећања поменутог два контингента становништва у укупној популацији општине Нови Сад. Удео становништва старог 65 и више година порастао је са 9,8% 1991. на 14,6% у 2009, док је удео остарелог са 1,5% у 1991. порастао на 2,3% у 2009. Уколико ниво фертилитета буде константан, неће долазити до значајнијег популационог раста и повећања контингента младог становништва у односу на старо, удео становништва старог 65 и више година и 80 и више година ће се до средине 21. века још више увећати. Самим тим и коефицијент оптерећености старог становништва ће бити већи и са 20,4% ће порасти на 47,3% (табела 1).

Просечна старост становништва у општини Нови Сад има тенденцију сталног раста. Од 1961. до 2009. године просечна старост становништва порасла је за 8,1 годину. Године 1961. просечна старост у општини је износила 32 године, док је у 2009. години она достигла чак 40,1 годину и тиме била изједначена са просечном старашћу становништва у Војводини (Arsenović et al., 2011), док је за Србију старост износила 41,2 године.

Табела 1. Удео старог и остарелог у укупном становништву и коефицијент оптерећености, општина Нови Сад

Table 1. Proportion of old-age population in total population and old-age dependency ratio

	65+	80+	Коефицијент оптерећености оптерећености
1991.	9,8%	1,5%	12,8%
2002.	13,7%	1,7%	19,4%
2009.	14,6%	2,3%	20,4%
2039.	23,5%	6,3%	36,7%
2059.	28,2%	7,8%	47,3%

Извор: Израчунато на основу података пописа становништва 1991. и 2002. и података регистра становништва Новог Сада за 2009.

Када је у питању просторни аспект, сва насеља која улазе у састав општине имају пораст просечне старости становништва. У 2009. години највећу просечну старост имала су насеља Степановићево, Стари Лединци, Кисач, Лединци и Сремска Каменица. „Најмлађе“ насеље у 2009. је Ветерник, који има просечну старост становништва 38,5 година. Анализом просечне старости и просторног распореда насеља у општини, може се закључити да повољан положај насеља у општини

Табела 2. Просечна старост становништва, по насељима

Table 2. Average age of population in settlement of Novi Sad municipality

Насеље	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2009.
Бегеч	34,8	36,5	36,8	37,2	39,6	40,9
Будисава	28,5	31,2	32,0	35,1	38,0	40,6
Буковац	29,8	29,4	30,6	32,4	36,4	39,7
Ченеј	32,4	36,5	39,1	37,6	39,6	40,7
Футог	28,0	31,2	31,5	34,2	37,7	39,9
Каћ	30,5	31,9	32,5	34,4	37,2	39,3
Кисач	34,8	37,2	37,9	39,6	40,3	41,6
Ковиљ	33,1	35,9	37,2	37,3	38,8	40,2
Лединци	33,6	34,0	33,3	35,2	39,9	41,6
Нови Сад	32,2	33,8	35,2	37,6	39,8	41,0
Петроварадин	31,3	32,9	34,0	35,4	38,5	41,0
Руменка	32,5	33,1	33,2	34,3	37,1	39,9
Ср. Каменица	32,0	32,4	32,0	35,0	38,5	41,5
Ст. Лединци	-	-	-	-	38,8	42,2
Степановићево	31,5	34,1	35,5	38,6	40,6	42,2
Ветерник	27,2	27,0	28,4	31,7	35,1	38,5
Нови сад Г	32,0	33,5	34,5	36,8	39,1	40,1

Извор: Израчунато на основу података пописа становништва по старосној структури 1961-2002. и података регистра становништва Новог Сада за 2009.

у односу на градско језгро не утиче превише на раст контингента младог становништва. Забележена нижа просечна старост становништва у Ветернику у односу на просечну старост становништва у општини последица је досељавања избеглог становништва са простора бивше Југославије.

Индекс старења, као и просечна старост становништва, у општини Нови Сад бележи сталан пораст. Према подацима из 1961. године индекс старења износио је 0,34, а 2009. његова вредност порасла је на чак 1,08. Ако се у обзир узме чињеница да је вредност овог индекса од 0,4 прихваћена као граница када становништво може да се сматра старим, представљени подаци указују на неповољан однос младог и старог становништва и дубоку старост популације.

Индекс старења у свим насељима има сталан раст. Већ 1961. године поједина насеља (Бегеч и Кисач) имала су индекс старења далеко већи од граничне критичне вредности. Према подацима регистра становништва, 2009. године чак осам насеља имало је индекс старења већи од 1,0. Највећу вредност индекса у 2009. години имају Лединци, Сремска Каменица и Степановићево.

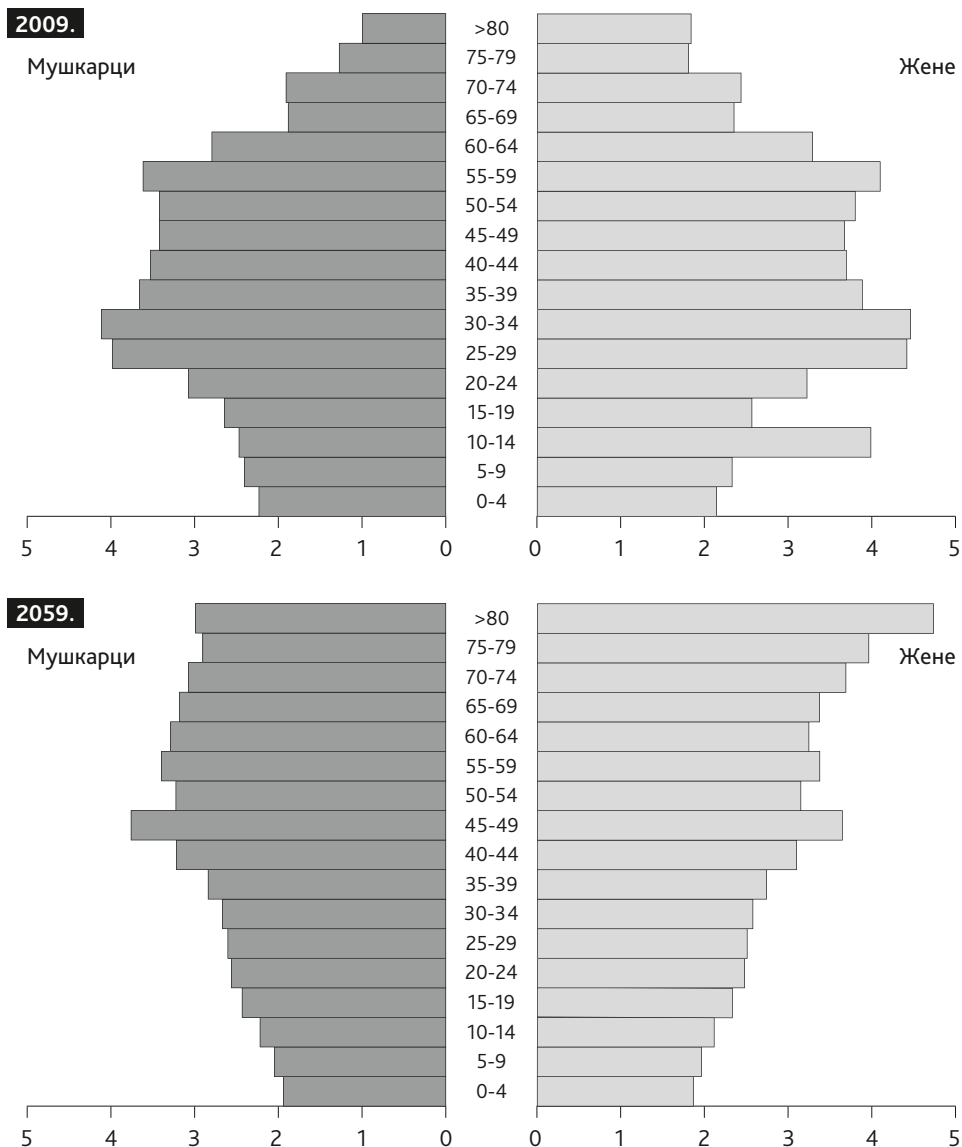
Старосно-полна структура се најсликовитије може представити старосном пирамидом (прилог 1). Подаци из 2009. године и пројекција за 2059. показују да је основа пирамиде сужена, што је последица ниског и опадајућег наталитета.

Табела 3. Индекс старења по насељима
Table 3. Ageing index in settlement of Novi Sad municipality

Насеље	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2009.
Бегеч	0,51	0,63	0,65	0,68	0,86	1,03
Будисава	0,22	0,33	0,33	0,46	0,73	1,02
Буковац	0,27	0,26	0,23	0,28	0,59	0,87
Ченеј	0,38	0,33	0,70	0,40	0,71	0,99
Футог	0,25	0,56	0,29	0,73	0,90	0,93
Каћ	0,30	0,36	0,35	0,44	0,67	0,85
Кисач	0,53	0,68	0,70	0,92	1,00	1,15
Ковиљ	0,40	0,58	0,67	0,71	0,85	0,95
Лединци	0,41	0,48	0,43	0,44	0,98	1,20
Нови Сад	0,33	0,41	0,69	0,67	0,98	1,14
Петроварадин	0,31	0,41	0,42	0,51	0,78	1,08
Руменка	0,42	0,41	0,38	0,40	0,62	0,92
Ср. Каменица	0,30	0,39	0,31	0,42	0,83	1,21
Ст. Лединци	-	-	-	-	0,59	0,86
Степановићево	0,43	0,51	0,44	0,86	1,10	1,17
Ветерник	0,23	0,15	0,13	0,23	0,52	0,77
Нови Сад Г	0,34	0,41	0,44	0,60	0,88	1,08

Извор: Израчунато на основу података пописа становништва по старосној структури 1961-2002. и података регистра становништва Новог Сада за 2009.

Као последица повећања удела старог становништва и повећања просечне старости на једној страни, а ниског фертилитета на другој страни, старосна пирамида становништва општине Нови Сад ће до средине 21. века добити регресивни облик. Основица пирамиде ће се све више сужавати, односно контингент младог становништва у укупној популацији ће се смањивати, док ће врх пирамиде бити све шири као последица повећања старог и остарелог становништва у укупном.

Прилог 1. Старосне пирамиде становништва општине Нови Сад
Figure 1. Population pyramid of population of Novi Sad municipality

Пројектовање старог и остарелог становништва је доста поуздано јер је то становништво већ рођено и њихов број на крају периода посматрања зависи само од морталитета и имиграција. Због тога се са сигурношћу може рећи да ће се у свим насељима општине Нови Сад број и удео старог становништва повећати. Највеће повећање биће у Ветернику, где ће се укупан број старих лица више него дуплирати, повећање ће у овом насељу износити 133,5%, док ће на нивоу самог града Новог Сада повећање износити око 52,9%. Брзи пораст старог становништва најочљивија је карактеристика будућег демографског развоја општине Нови Сад (Ђурђевић и Ђурчић, 2005).

Табела 4. Пројекције становништва старог 65 и више година и 80 и више година, општина Нови Сад

Table 4. Demographic projection of people old 65 and over and people old 80 and over, municipality of Novi Sad

Контингент становништва	Стање 2009.	Пројекција	
		2039.	2059.
65+	53612	84600	84447
80+	10503	18841	23385

Извор: Израчунато на основу података регистра становништва Новог Сада за 2009.

Међу свим карактеристичним контингентима становништва контингент остарелог становништва (80 и више година) имаће најбржи раст. Овај контингент увећаће се на нивоу општине Нови Сад у наредних четврт века за 71,5%, али ће у неким насељима доћи до вишеструких дуплирања, тако ће се, на пример, у насељу Стари Лединци бројност овог контингента упетостручити.

Повећање очекиваног трајања живота један је од битних узрока повећања удела старог становништва. Приликом израде пројекција становништва старог 65 и више година и становништва старости 80 и више година за општину Нови Сад за очекивано трајање живота 2009. године узета је вредност од 72,7 година. За израчунавање коришћен је средњи пораст очекиваног трајања живота по петогодишњима (табела 5), на основу којег би се очекивано трајање живота до 2059. године повећало на 78,1 годину.

Баланс између становништва радно способног узраста и становништва старог 65 и више година представља један од највећих изазова друштва. Због све веће оптерећености становништва радно способног узраста, вршиће се и притисак на пензиони систем, који је већ крајем 20. века постао неодржив. Према предвиђањима ОЕЦД-а у већини земаља Европске уније број пензионера по раднику ће се удвостручити до половине века. За ЕУ 25 (чланице ЕУ пре уласка Румуније и Бугарске) број пензионера на 100 радника ће се повећати од 50 у 2000. на 100 у 2050. години (у Шпанији и Италији чак 130), (Радивојевић и Никитовић, 2010). Исто ће се десити и у региону ЕУ 15, где ће се до 2050. године, према истраживањима Одбора за економску политику Европе, број становника радно способног узраста дупло смањити (са четири на два становника радно способног узраста на је-

Табела 5. Модел повећања очекиваног трајања живота током петогодишта**Table 5.** Model of increasing life expectancy during five years

Трајање живота	Мушкарци	Жене
55,0-57,5	2,5	2,5
57,5-60,0	2,5	2,5
60,0-62,5	2,3	2,5
62,5-65,0	2,0	2,5
65,0-67,5	1,5	2,3
67,5-70,0	1,2	2,0
70,0-72,5	1,0	1,5
72,5-75,0	0,8	1,2
75,0-77,5	0,5	1,0
77,5-80,0	0,4	0,8
80,0-82,5	0,4	0,5
82,5-85,0	-	0,4
85,0-87,5	-	0,4

Извор: Demproj, Verzija 4, 1997, str. 26

дну стару особу), (Kubalčikova, Havlikova 2010). Поред економске одрживости, повећање броја старих лица намеће обавезу друштву да омогући активно старење овог дела популације. У недовољно развијеним друштвима и локалним заједницама као што су наше, све је већи раскорак између потреба старих људи и реалних могућности њиховог задовољења (Маричић 2010). Због тога је потребно створити систем за добру и интензивну здравствену негу за старе, укључивање у друштвене активности локалне заједнице, али и могућност учешћа на тржишту рада. Пошто је 2012. година проглашена за годину активног старења становништва, Европска унија је основала фонд за финансирање регионалних удружења али и локалних заједница које ће својим идејама промовисати активно старење становништва у својој заједници.

СТРУКТУРА НАСЕЉА ПРЕМА СТАРОСТИ

Према покретним вредностима сваког од пет изабраних показатеља становништво општине Нови Сад се 2009. године налазило у стадијуму дубоке демографске старости².

² Један од метода за одређивање карактера старосне структуре становништва базиран је на сврставању популација у стадијуме демографске старости. Горан Пенев издваја пет показатеља (просечна старост, процентуални удео младих до 20 година, процентуални удео лица млађих од 40 година, удео старих 60 и више година и индекс старења) на основу којих се свака популација може сврстати у један од седам стадијума: од ране демографске младости (први стадијум) до стадијума најдубље демографске старости (седми стадијум).

Табела 6. Структура насеља Новог Сада према стадијуму демографске старости

Table 5. Structure of settlement in municipality of Novi Sad according to demographic stage of ageing

Стадијум демографске старости	2002.	2009.
1. Рана демографска младост	-	-
2. Демографска младост	-	-
3. Демографска зрелост	-	-
4. Праг демографске старости	1	-
5. Демографска старост	9	1
6. Дубока демографска старост	6	15
7. Најдубља демографска старост	-	-
Укупно	16	16

Општина Нови Сад је 2002. године имала удео младих до 20 година у укупном становништву од 22,3%, док је удео лица старих 60 и више година износио 19,5%. индекс старости у општини те године износио је 0,88, а просечна старост становништва 39,1 годину. Наведени подаци сврстали су Нови Сад у пети стадијум демографске старости. Већ у 2009. години удео младих у укупном становништву се смањило, а на супрот томе удео старих 60 и више година се повећао, што је условило и повећање индекса старења на 1,08 и просечне старости становништва на 40,7 година, због чега се Нови Сад нашао у шестом стадијуму демографске старости.

Године 2002. шест насеља налазило се у стадијуму дубоке демографске старости (шести стадијум), док се девет насеља налазило у стадијуму демографске старости (пети стадијум), а само једно насеље (Ветерник) било је на прагу демографске старости (четврти стадијум). Како се удео младих у укупном становништву смањивао, а удео старих 60 и више година истовремено повећавао, дошло је до повећања индекса старења и просечне старости становништва, тако да се у 2009. години чак 15 насеља налазило у шестом стадијуму демографске старости, а само једно у петом.

ЗАКЉУЧАК

Интензивна депопулација и старење становништва представљају главне проблеме у демографском развоју не само општине Нови Сад, већ и становништва Војводине, који ће у будућности довести до осетног пада броја становника и што је још битније до погоршања квалитета појединих функционалних контингента становништва. Баланс између становништва радно способног узраста и становништва старог 65 и више година представља један од највећих изазова друштва. Због тога основни циљ дугорочног одрживог демографског развоја треба да буде стационарно становништво, тј. становништво у коме ће следеће генерације бити исте величине као и постојеће. Овај ниво простог обнављања становништва или замене генерација значи да на индивидуалном нивоу једна жена у свом фертил-

ном периоду треба да се надомести са једним женским дететом, тј. да нето стопа репродукције буде једнака јединици.

Поред потребе за одрживим демографским развојем, неопходно је спровести одговарајуће мере за активан живот и бригу о старом и остарелом становништву. На основу урађених пројекција јасно се види да ће се број и удео становништва старог 65 и више година и становништва старости 80 и више година непрекидно увећавати. Због тога унапређење бриге о старим лицима треба да буде један од примарних циљева друштва, али и локалне заједнице пре свега. Институционална брига о старим лицима је недовољна и занемарљива. Основни социјални циљ друштва када је у питању старење становништва мора бити активно старење старог становништва и интензивна брига о овом делу популације.

ЛИТЕРАТУРА

- Arsenović, D., Đurđev, B., Dragičević, V. (2011): Population aging in Vojvodina Province -demographic challenges. *Geographica Timisiensis*, 20 (1), pp. 87-94.
- Ђурђевић, Б., Ђурчић, С. (2005): Демографски раст Града Новог Сада. *Зборник радова Делатарманана за географску, туризам и хотелијерство*, бр. 33-34, pp. 77-109.
- Zaidi, A. (2008). *Features and Challenges of Population Ageing: The European Perspective*. European Centre for Social Welfare Policy and Research: Policy Brief.
- Kubalčíková K., Hlavliková J. (2010): *Current strategy of social services for the elderly in the Czech Republic: the domiciliary care-opportunities and risks*. European Population Conference. Vienna.
- Козарчанин, Л. (2005): Процес праћења и имплементације мадридског плана акција за старење у Европи – активности, пепоруке и обавезе. *Социјална мисао*, бр. 12 (4), стр. 143-179.
- Маричић, Б. (2010): Будућност старења – правци развоја социјалне заштите старих људи у заједници. *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, бр. 131, стр. 187-197.
- Никитовић, В. (2006): Процес демографског старења у Војводини и Централној Србији током последње две деценије 20. века. *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, бр. 121, стр. 249-258.
- Рашевић, М. (2010): О старењу и старости у Србији. *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, бр. 131, стр. 199-209.
- Радивојевић, Б., Никитовић, В. (2010): Одрживост радне снаге у условима интензивног демографског старења. *Зборник Мајнице Српске за друштвене науке*, бр. 131, стр. 455-464.
- Републички завод за статистику Републике Србије. *Попис становништва, домаћинстава и станова 1961-2002. Пол и старост*. Београд.
- United Nations (2010): *Current status of the social situation, well-being, participation in development and rights of older persons worldwide*. Department of Economic and Social Affairs Office of the High Commissioner for Human Right.